

درس خارج فقه استاد هادی عباسی خراسانی

جلسه ششم، ۱۴۰۲/۰۸/۲۹

موضوع: فقه المشاوره/مباحث مقدماتی فقه المشاوره /تعریف مشاوره

1- حدیث اخلاقی (تبعات و زیان‌های حب دنیا)

عَنْ ابْنِ أَبِي يَعْقُوبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ: «مَنْ تَعَلَّقَ قَلْبُهُ بِالدُّنْيَا تَعَلَّقَ قَلْبُهُ بِثَلَاثِ خِصَالٍ هُمْ لَا يَفْتَى- وَ أَمَلٍ لَا يُدْرِكُ وَ رَجَاءٍ لَا يُنَالُ» [1].

امام صادق (عليه السلام) می‌فرماید:

«من تعلق قلبه بال دنیا تعلق قلبه بثلاث خصال»؛

اگر انسان دنیا زده شود و دل و قلبش تعلق به دنیا بگیرد، قلبش سه خصلت را پیدا می‌کند. پناه بر خدا از این سه خصلت؛

1.1- اندوه بی‌پایان

«هَمٌّ لَا يَفْنَى»؛

به اندوهی گرفتار می‌شود که پایان ندارد. تعلق دنیا بزرگ‌ترین اندوه است و اندوه، اندوه می‌آورد.

1.2- آرزوی دست‌نیافتنی

«و أَمَلٍ لَا يُدْرِكُ»؛

به آرزوهایی دچار می‌شود که به آن نمی‌رسد.

1.3- امیدواری غیرقابل دسترس

«و رَجَاءٍ لَا يُنَالُ»؛

به یک امیدواری کشیده می‌شود که به آن نمی‌رسد. فرق است بین اَمَلٍ و رَجَاءٍ این است که امل، آرزو است و رجاء، امید است. معمولاً هر دو قابل دسترسی هستند. نتیجه‌ی تعلق به دنیا این سه است: اندوه طولانی و آرزوهایی که به آن نرسد. برای رهایی از این سه چیز، نباید دنیا زده شد.

1.4- دنیای مثبت و دنیای منفی در لغت و روایات

در لغت آمده بود: «إستخراج الرأي بمراجعة البعض إلى بعض [5].» «وقتی که عده‌ای به دیگران یا فردی به فردی مراجعه کند، مشاوره صدق می‌کند. این اعم از مادی و غیر مادی است. آنچه الآن متداول است، مراجعه در امور مادی است؛ ولی اختصاصی به امور مادی ندارد. مشاوره‌ی اسلامی، اعم از مشاوره در امور مادی و معنوی است. مشاوره‌ی اسلامی، «هدایت» و «ائتمار» و «اضطرار» را دارد که عناوین دیگر را بحث خواهیم کرد.

«والتشااور والمشاوره والمشورة استخراج الرأي بمراجعة البعض إلى البعض من قولهم شرت العسل إذا اتخذته من موضعه واستخرجته منه [6].»

عسل را پیدا کردم و موضعی را یافتم و استخراجش کردم.

4- مشتقات «شور» در قرآن و روایات

ماده «شور» سه بار در قرآن آمده است؛

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ [7].

﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ [8].

﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنِ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ [9].

مشاوره یک ضرورت است و یک نیاز است. مانند نیازهای دیگر انسان است؛ چنان که انسان نیاز به خوراک جسمانی دارد، نیاز به پشتیبانی مشاوره‌ای و کمک دارد. حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمودند: «لَا مُظَاهَرَةَ أَوْثَقُ مِنَ الْمُشَاوَرَةِ»؛ [10] هیچ پشتیبانی مانند مشاوره نیست. اگر مشاور قصد سوء داشت، مشاور نیست. بین مشاوره‌ی اسلامی و مشاوره‌ی الآن، نسبت جزئی برقرار است.

5- رسیدن به نتیجه، یکی از ملاک‌های صدق مشاوره

رجوع بعضی به بعضی برای کنجکاو و استخراج مطالب جدید، مشاوره نام دارد. اگر در مشاوره‌ای به راهکارهای جدید برای برون‌رفت از مشکل نرسیدند، مشاوره نیست و گفت‌وگوی معمولی است. هرچه بنیه‌ی علمی و عملی مشاور قوی باشد، نتیجه‌ی مشاوره‌اش بیشتر است.

«وَالشُّورَىٰ أَمْرٌ يُتَشَاوَرُ فِيهِ»؛ [11] شوری به چیزی می‌گویند که در آن مشورتی صورت گرفته است.

در مشاوره، کنجکاو و رسیدن به مطالب و راهکارهای جدید و رسیدن با کمک «شور» است و در آن تضارب آراء است. «شور» هم از همین باب است. انتخابات، بهترین مثال برای

«شور» و «شوری» است. شور گرفتن را وقتی می‌گویند که صدها در هم می‌رود. مرحوم علامه حسن‌زاده (قدس‌الله‌نفسه‌الزکیة) برای ما مجمع‌البیان را خواندند که عجیب بود. حتما در ریشه‌یابی لغت‌ها به این تفسیر مراجعه کنید. مرحوم طبرسی می‌گوید: «شور، کنجاوی و نتیجه دارد [12]». «متعلق شوری امر است. اولین مطلبی که مطرح می‌شود، امر است. امر، هر چیزی است که انسان برای آن اهمیت قائل است؛ چه مادی و چه معنوی. ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾، [13] ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ [14].

6- رجوع جاهل به عالم در مشاوره

این یک ضرورت است. «أْمُرْهُمْ» برای ذوی العقول است. مراجع باید به کسی رجوع کند که از او قوی‌تر باشد. مشاوره از باب رجوع الجاهل الی العالم می‌تواند باشد. ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الدُّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ [15]. حال اینکه جایگاه‌ها ناعادلانه تقسیم شده است، بحث دیگری است.

مشاوره، واژه‌ی بیگانه نیست؛ بلکه اسلامی است. می‌توان گفت مشاوره، مفهوماً و مصداقاً در قرآن هست.

7- عدم تعریف ماهوی برای مشاوره

ما وقتی سراغ تعریف می‌رویم، می‌بینیم تعریف یا به رسم است و یا به حد؛ یا به جنس و فصل قریب است و یا به جنس و فصل بعید. یا به رسم است. این‌ها تعریف ماهوی است. بهترین تعریف، همان تعریف به جنس قریب و فصل قریب است. بهترین مابه‌الامتیاز و مابه‌الاشتراک؛ مثلاً در تعریف انسان گفتند: «الإنسان حیوان ناطق.»

آیا می‌توانیم مشاوره (یعنی مشاوره‌ی مطلق یا اسلامی) را تعریف کنیم؟ به نظر ما مشاوره، تعریف ماهوی ندارد؛ چرا که جنس و فصل قریب ندارد. به نظر ما «شور» و «مشاوره» مانند وجود است.

«معرف الوجود شرح الإسمو لیس بالحد و لا بالرسم [16].»

شعر مرحوم سبزواری در منظومه است که الحمدلله ۷ دور آن را تدریس کردیم.

همه‌ی تعاریف، لفظی است و تبدیل لفظی به لفظ دیگر است. تعریف ماهوی، فرع جنس و فصل داشتن است؛ ولی مشاوره را نمی‌توان تعریف ماهوی کرد. جنس و فصل ندارد.

8- امکان تعریف شرح الإسمی برای مشاوره

چیزی که تعریف ماهوی نداشت، می‌تواند تعریف وجودی داشته باشد. تعریف وجودی به تشخیصات شیء است. تعریف به حقیقت هست. شرح الإسم، بیان لوازم مشاوره است؛ چه اسلامی و چه غیر اسلامی. ما قائلیم که علم غیر اسلامی نداریم. همه‌ی مشاوره‌ها اسلامی است؛ مشاوره مانند وجود، تعریف ماهوی ندارد.

شما به هر کس مراجعه کنید، مشاوره را می‌فهمد و نمی‌فهمد؛ به لحاظ وجودی می‌فهمد، ولی به لحاظ ماهوی نمی‌تواند تعریف کند. این بهترین دلیل است که مشاوره، تعریف ماهوی ندارد؛ بلکه معرف به تعریف وجودی است؛ یعنی هر کس ضرورت مشاوره را احساس می‌کند و می‌داند کجا برود. مشاوره را اعم از مشکل و غیر آن می‌دانیم و اعم از اموری مادی و غیر آن می‌دانیم؛ ولی مردم چون بیشتر درگیر مادیات هستند، بیشتر سراغ مشاوره‌ی مادی می‌روند؛ وگرنه مشاوره، اعم از مادی و معنوی است.

بحث بعدی: تعریف‌های دیگران در مشاوره

[1] الکافی- ط الاسلامیة، الشیخ الکلینی، ج ۲، ص ۳۲۰.

[2] نهج البلاغة، الدشتی، محمد، ج ۱، ص ۳۳۷، حکمت ۱۳۱.

[3] نهج البلاغة، الدشتی، محمد، ج ۱، ص ۱۷۷، خطبه ۱۸۲.

[4] سنن النبی، العلامة الطباطبائی، ج ۱، ص ۳۸۲.

[5] المفردات فی غریب القرآن، الراغب الأصفهانی، ج ۱، ص ۲۷۰.

[6] المفردات فی غریب القرآن، الراغب الأصفهانی، ج ۱، ص ۲۷۰.

[7] سوره آل عمران، آیه ۱۵۹.

[8] سوره شوری، آیه ۳۸.

[9] سوره بقره، آیه ۲۳۳.

[10] نهج البلاغة، الدشتی، محمد، ج ۱، ص ۳۳۴، حکمت ۱۱۳.

[11] المفردات فی غریب القرآن، الراغب الأصفهانی، ج ۱، ص ۲۷۰.

[12] مجمع البيان في تفسير القرآن - ط مؤسسة الأعلمي للمطبوعات، الشيخ الطبرسي، ج ٢، ص ١١٢.

[13] سورة شوري، آيه ٣٨.

[14] سورة آل عمران، آيه ١٥٩.

[15] سورة نحل، آيه ٤٣.

[16] منظومه ملاهادي سبزواري، السبزواري، الملاهادي، ج ٢، ص ٥٩.